

Література

1. Гончаренко С. У. Методика як наука / Семен Устимович Гончаренко. – Хмельницький : Вид-во ХГПК, 2000. – 230 с.
2. Добрович А. В. Воспитателю о психологии и психогигиене общения / А. В.Добрович. – Минск : Технопринт, 1997. – 246с.
3. Иванова С. П. Учитель XXI века: ноопсихологический подход к анализу профессионально-личностной готовности к педагогической деятельности / Светлана Павловна Иванова. – Псков : ПГПИ им С. М. Кирова, 2002. – 228 с.
4. Колесникова И.А. Педагогическая реальность в зеркале межпарадигмальной рефлексии /И.А.Колесникова. – СПб: Питер, 2001. – 226 с.
5. Новиков А. М. Постиндустриальное образование / Александр Михайлович Новиков. – М.: Из-во «Эгвес», 2008. – 136 с.
6. Орлов А. Б. Психология личности и сущности человека: парадигмы, проекции, практики: Учеб. пособие для студ. психол. фак. вузов / Орлов Александр Борисович. – М.: Издательский центр «Академия», 2002. – 272 с.
7. Педагогічна майстерність : Підручник / І. А.Зязюн, Л. В.Крамущенко, І.Ф.Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюна. – 3-тє вид., допов. і переробл. – К. : СПД Богданова А.М., 2008. – 376 с.
8. Роджерс К. Творчество как усиление себя // Вопросы психологии. – 1990. – №1. – С. 164–168.

Анотація

У статті представлено обґрунтування гуманістичної сутності полісуб'єктної педагогічної взаємодії у сучасному освітньому просторі, визначено концептуальні основи підготовки учителя до професійної діяльності на засадах співробітництва.

Аннотация

В статье представлено обоснование гуманистической сущности полисубъектного педагогического взаимодействия в современном образовательном пространстве, определены концептуальные основы подготовки учителя к профессиональной деятельности на принципах сотрудничества.

Summary

The article presented the essence of humanistic study poly subjective teacher interaction in the modern educational space, defined by the conceptual framework of teacher training for professional work on the principles of cooperation.

Подано до редакції 7.12.2009 р.

□ 2009

Мендрух Ю.М.

РЕФЛЕКСИВНИЙ ПІДХІД ДО ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ФАХІВЦЯ З МАРКЕТИНГУ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Ефективне формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців з маркетингу передбачає застосування рефлексивного підходу до цього процесу як з боку викладача, так і з боку майбутнього маркетолога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Проблему дослідження рефлексії висвітлено в працях таких дослідників як М.Г.Алексєєв, А.З.Зак, І.М.Семенов, С.Ю.Степанов, А.О.Тюков, Г.П.Щедровицький, О.О.Бодальов, Г.М.Андрєєва, Н.І.Гуткіна, Л.А.Петровська розглядають рефлексію у комунікативному аспекті.

Формулювання цілей статті... Мета даної статті полягала у здійсненні аналізу сутності поняття "рефлексія", обґрунтуванні доцільності та розкритті особливостей застосування рефлексивного підходу до формування комунікативної компетентності майбутнього фахівця з маркетингу.

Виклад основного матеріалу дослідження... Реалізація рефлексивного підходу полягає в рефлексивному аналізі власного "я", партнера зі спілкування, актів ділового спілкування майбутніх фахівців з маркетингу та власне процесу формування комунікативної компетентності. Необхідність такого аналізу пояснюється тим фактом, що лише усвідомлення суб'єктом особливостей свого спілкування робить можливим закріплення наявних позитивних елементів комунікативної поведінки та створює підґрунтя для їх корекції з метою підвищення ефективності як міжособистісної так і професійної взаємодії. У процесі усвідомлення власної освітньої діяльності суб'єкт, що навчається, акцентує свою увагу не лише на отриманих знаннях, а й на структурі діяльності, в ході якої він їх отримав □22□. Якщо ж проігнорувати важливість здійснення рефлексивного аналізу, то формування комунікативної компетентності може обмежитись оволодінням

технічним боком спілкування та набути характеру затреновування патернів ефективної комунікативної поведінки, що є характерним для ситуаційного □5; 3□ і діяльнісного підходів □23□. Здійснення рефлексивного аналізу комунікативних актів викладачем є важливою умовою особистісно-орієнтованого навчання та дозволяє уникнути застосування викладачем лише набору традиційних, вже готових засобів для організації процесу формування комунікативної компетентності.

Термін "рефлексія" походить від латинського "reflexio" і в перекладі означає "звернення назад", "відображення". Своїми коренями це поняття йде у філософську науку. На сучасному етапі у філософській літературі частіше за все рефлексію розглядають як звернення пізнання на самого себе, мислення про мислення. Але існує і інше, набагато ширше розуміння цього явища, коли рефлексія трактується як самопізнання в цілому, як усвідомлення власного "я", і, навіть, в значенні, що фактично отожднює рефлексію з пізнанням, мисленням. □2, с.24 □. Рефлексія в широкому значенні містить такі процеси як саморозуміння та розуміння іншого, самооцінка та оцінка іншого, самоінтерпретація та інтерпретація іншого і т.п. За допомогою рефлексії стає можливим досягнення самоспіввіднесення свідомості з іншою свідомістю, з попереднім та наступним станом свідомості та дії. Рефлексія існує між "вже" і "ще ні" та забезпечує усвідомлення минулого та прогнозування □11, с.19□. У філософському словнику рефлексія визначається як "процес усвідомлення будь-чого за допомогою вивчення та порівняння" □21, с.394□, "принцип людського мислення, який спрямовує людину на усвідомлення та осмислення власних форм та передвісників; предметний розгляд самого знання, критичний аналіз його змісту і методів пізнання; діяльність самопізнання, що розкриває внутрішню будову і специфіку духовного світу людини"□20, с.555□.

У довідковій психолого-педагогічній літературі рефлексія розглядається як 1) процес самопізнання суб'єктом внутрішніх психічних актів і станів, який передбачає особливе спрямування уваги на діяльність власної душі, а також достатню зрілість об'єкта; 2) механізм взаєморозуміння, тобто осмислення суб'єктом того, якими засобами і чому він створив те чи інше враження на партнера зі спілкування □18, с. 568□. На думку І.А.Зязюна рефлексія – це не просто знання чи розуміння суб'єктом самого себе, а й з'ясування того, як інші знають і розуміють "рефлектуючого", його особистісні характеристики, емоційні реакції, когнітивні уявлення □12, с. 398□.

Сучасна психологічна наука пропонує кілька підходів до тлумачення змісту поняття "рефлексія". Так, Семенов І.М., Степанов С.Ю.□17, с. 34□ дійшли висновку, що залежно від об'єкту, на який спрямована рефлексія, дослідження рефлексії ведуться у чотирьох основних аспектах: кооперативному (М.Г.Алексєєв, А.О.Тюков, Г.П.Щедровицький), комунікативному (О.О.Бодальов, Г.М.Андрєєва, Н.І. Гуткіна, Л.А.Петровська), особистісному (Н.І. Гуткіна, І.М.Семенов, С.Ю.Степанов,) та інтелектуальному (М.Г.Алексєєв, А.З.Зак, В.В.Давидов). Автори також виділяють колективну та індивідуальну форми існування рефлексії.

Дослідження кооперативного аспекту рефлексії пов'язані з психологією управління і спрямовані на проектування ефективної колективної діяльності. Рефлексія трактується як "вивільнення" суб'єкта із процесу діяльності, як його "вихід" на зовнішню позицію по відношенню до неї □24; 16□.

З точки зору комунікативного аспекту рефлексія розглядається як суттєва складова розвинутого спілкування і міжособистісного сприйняття, яка характеризується О.О.Бодальовим як специфічна якість пізнання людини людиною □4, с. 42-43□. Тобто, суб'єкт може рефлексувати уявлення про внутрішній світ іншої людини і причини тих чи інших його вчинків □17, с. 36□. Г.М.Андрєєва розглядає рефлексію як процес дзеркального відображення один одного партнерами зі спілкування. На її думку рефлексія – це усвідомлення індивідом того, як він сприймається партнером зі спілкування □1□. Важливість рефлексії у спілкуванні підкреслює Б.Ф.Ломов, який характеризує спілкування як рухому систему, що розвивається, і зазначає, що до важливих моментів спілкування належать емпатія і рефлексія □9, с.13□. Як зазначають Н.Р.Якушина та С.Б.Якушин діалог може бути продуктивним лише за умови включення рефлексії. На думку дослідників рефлексія в діалозі передбачає усвідомлення власної інтерпретації ситуації спілкування, і діалог в рефлексії спрямований на розробку техніки спілкування □13□.

В дослідженнях особистісного аспекту рефлексія розглядається як процес переосмислення власних вчинків та образів власного "я" як індивідуальності □17, с. 36□. На думку Ю.М.Кулюткіна □8□, необхідність рефлексивного регулювання власної поведінки виникає тоді, коли людина мусить змінити спосіб дії, що склався.

Запропонована А.З. Заком дефініція рефлексії як дії, що спрямована людиною на з'ясування основ власного способу вирішення задачі з метою його узагальнення та теоретизації □7, с. 9□, представляє інтелектуальний аспект рефлексії, яка забезпечує рефлексування знання про об'єкт та способи дії з ним □17, с.36□. Згідно з науковими поглядами Г.О.Голіцина, усвідомлення засобів та основ власної діяльності – важливий

момент, але сутність рефлексії полягає в зміні засобів та основ діяльності з метою управління станом, його оптимізації, кращого та повнішого досягнення мети [6, с. 55].

Рефлексивність починається там, де виникає відхилення від зразка, де усвідомлюється невдоволеність старим (попереднім) зразком. Але це тільки почало рефлексивного руху. Рефлексія призводить до зсуву у зразках, до зміни схем діяльності та думки. Процес рефлексії можна зафіксувати та реконструювати при порівнянні вихідних схем діяльності з тими схемами, що виникають після акту рефлексії. Але власне сам цей зсув не є рефлексія, це об'єктивація рефлексії, її відкладення в певних процесах, що об'єктивно фіксуються. Без об'єктивації рефлексія має руйнівний характер. Вона блокує рух думки і дії за старими зразками і разом з тим відкриває нові горизонти перед мисленням та дією [11, с. 19]. Як зазначає Г.П.Щедровицький, необхідність у рефлексії виникає у випадку неуспішності діяльності, коли "або індивід отримує не той продукт, що є бажаним, або не може знайти потрібний матеріал, або взагалі не в змозі здійснити необхідні дії" [24, с. 21]. В такій ситуації людина прагне з'ясувати причину поразки і що необхідно зробити для досягнення успіху. За таких умов необхідним стає "рефлексивний вихід", тобто перехід діяча з внутрішньої позиції, на який він знаходився при виконанні дії, на зовнішню рефлексивну позицію, з якої попередня діяльність - "матеріал аналізу", а майбутня - "об'єкт, що проектується" [24, с. 23]. Як зазначає А.О.Тюков, до рефлексивного виходу призводять розриви в комунікації, тобто неможливість продовження колективної діяльності через непорозуміння. Якщо другий комунікант не в змозі відтворити зміст діяльності першого, обидва комуніканти вдаються до аналізу причин ситуації, що виникла та уявляють всередині її діяльність першого як ціле [19, с. 71-72]. На нашу думку саме прийом "рефлексивного виходу" уможлиблює здійснення рефлексивного аналізу ділового спілкування майбутнього фахівця з маркетингу, бо особистість має змогу побачити себе та особливості свого спілкування ніби збоку, з позиції спостерігача.

І.М.Семенов та С.Ю.Степанов у процесі переосмислення і перебудови суб'єктом свідомості, діяльності та спілкування виділяють 5 етапів: 1) *актуалізація* смислових структур "Я" при входженні суб'єкта в проблемно-конфліктну ситуацію при її розумінні; 2) *вичерпання* цих актуалізованих смислів при апробуванні різних стереотипів досвіду та шаблонів дії; 3) їх *дискредитація* аж до повної втрати сенсу в контексті знайдених суб'єктом протиріч; 4) *інновація* принципів конструктивного подолання цих протиріч через осмислення цілісним "Я" проблемно-конфліктної ситуації і самого себе в ній ніби заново, власне фаза "переосмислення"; 5) *реалізація* цього заново отриманого цілісного смислу через наступну реорганізацію змістів особистого досвіду та дійове, адекватне подолання протиріч проблемно-конфліктної ситуації [17, с. 37]. На думку Н.В.Самоціної (Галкіної) рефлексивний аналіз має такі стадії: *початкову стадію*, яка характеризується виникненням інтенції оволодіти власною комунікативною діяльністю, її регуляцією та введенням коректив; компонент конструювання, який визначає предмет рефлексивного аналізу; компонент організації елементів комунікативної діяльності, які були виявлені за допомогою рефлексивного аналізу в єдину повну діяльність; компонент схематизації спілкування або окремих його компонентів за допомогою графіки, різних знаково-символічних засобів або згорнутої, скороченої мови; компонент об'єктивації власного спілкування; креативний компонент [15].

О.В.Лушпаєва [10] досліджує рефлексію у спілкуванні, особливістю якої вважає специфічність опосередкування пізнання, а саме пізнання іншого через себе та пізнання себе через іншого. В структурі рефлексії дослідниця виокремлює такі 3 складові: рефлексія себе, рефлексія іншого та рефлексія ситуації спілкування..

На думку М.В.Савчина та М.О.Студента [14], існує два основні механізми рефлексії: *контрольно-оцінний* та *конструктивно-креативний*. Контрольно-оцінний механізм забезпечує контроль за протіканням процесу діяльності, оцінку реальності цілей та відповідність засобів для їх досягнення, зіставлення отриманих результатів з початковою метою. Конструктивно-креативний механізм діє на творчому рівні здійснення діяльності.

З огляду на вищевикладене, реалізація рефлексивного підходу до формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців з маркетингу передбачає здійснення рефлексії власного "я", партнера зі спілкування, актів спілкування і процесу формування комунікативної компетентності майбутніх фахівців з маркетингу та застосування як контрольно-оцінного так і конструктивно-креативного механізмів рефлексії. Рефлексія майбутнього фахівця з маркетингу полягає в усвідомленні реального протікання комунікативної діяльності, аналізу її складових, оцінці реальних цілей та відповідності засобів їх досягнення, зіставленні отриманих результатів з початковою метою, усвідомленні комунікантом власної ролі та самооцінці того, як його сприймають партнери зі спілкування, оцінці партнера зі спілкування, самоконтролі діяльності з

формування комунікативної компетентності та самокорекції власної комунікативної поведінки (самоуправлінні у створенні нових, скорегованих елементів комунікативної поведінки).

Розкриємо особливості застосування рефлексивного підходу до формування комунікативної компетентності майбутніх маркетологів у процесі вивчення ними дисципліни "Комунікативні процеси у навчанні". З цією метою нами було розроблено тренінг з формування комунікативної компетентності, завданнями якого є розвиток рефлексії, розвиток навичок суб'єкт-суб'єктної взаємодії, навичок виявлення та усунення бар'єрів у спілкуванні, формування мотивації до особистісного та професійного розвитку.

У процесі роботи тренінгової групи особливу увагу було приділено використанню зворотнього зв'язку, методу групової дискусії в формі аналізу конкретних ситуацій та в формі аналізу процесів міжособистісної взаємодії в групі, мозкового штурму, рольових ігор та психотехнічних вправ та прийомів, що сприяють розвитку рефлексії. Тренінг було розроблено та проведено з врахуванням думок М.І.Найдьонова та Л.А.Найдьонової про рефлексивне середовище як основну умову розвитку рефлексії. При цьому, важливою умовою рефлексивного середовища є проблемно-конфліктна ситуація, яка спонукає учасників до рефлексії, оскільки вимагає осмислення та переосмислення. Враховано також ще дві умови актуалізації та розвитку рефлексії, а саме змістовна взаємодія в діаді та в групі, які були запропоновані О.В.Лушпаєвою [10]. Предметом дискусії при застосуванні методу аналізу конкретних ситуацій є різноманітні ситуації міжособистісної та професійної взаємодії, переважно проблемно-конфліктного типу. Аналіз ситуації в групі дозволяє учаснику тренінга співвіднести власне бачення ситуації та способів її вирішення з думками інших учасників групи. Це сприяє збагаченню уявлень про ситуацію та відбувається формування особливого дослідницького ставлення до спілкування, розвиток уміння рефлексивного аналізу ситуації та уміння колективного обговорення проблем та прийняття рішень. Під час проведення загальної дискусії висувуються різні точки зору, які часто є протилежними. У учасників дискусії виникає рефлексивний аналіз не лише власної думки під час розробки аргументації в її підтримку або усвідомленні її помилковості, а й аналіз партнерів з обговорення з метою їх правильного розуміння [15]. Предметом аналізу процесів міжособистісної взаємодії в групі є реальні ситуації, що виникають в процесі спілкування між членами групи. Це також може бути обговорення самого процесу дискусії (його форма, позиції учасників, їх комунікативні та перцептивні вміння і т.п.). Такі форми роботи сприяють розвитку рефлексії актів спілкування. При використанні рольової гри предметом обговорення є ігрова взаємодія учасників, а саме їх моделі поведінки, позиції у спілкуванні, соціальні та міжособистісні ролі і т.п. Додаткове використання прийомів "зміна ролі", "монолог", "двійник", "дзеркало" та ін. сприяють більш глибокому усвідомленню власного "я", партнера зі спілкування, актів спілкування та процесу формування комунікативної компетентності.

Роботу тренінгової групи було організовано у декілька етапів. Першим етапом тренінгу була релаксація. Мета цього етапу – зняття напруги, створення позитивної атмосфери, що є необхідною умовою продовження роботи групи. Реалізація цього етапу включала виконання ряду вправ на релаксацію. Після проведення цих вправ було здійснено перехід до розвитку рефлексії у майбутніх фахівців з маркетингу. З цією метою їм було запропоновано підготувати та презентувати 3 малюнки на теми "Я – реальний партнер зі спілкування", "Я – партнер зі спілкування, яким мене бачать інші", "Я – ідеальний партнер зі спілкування". Далі було проведено аналіз цих малюнків за запропонованою схемою, що необхідно для розвитку рефлексії. Потім учасникам групи пропонувалося сформулювати уявлення про себе в якості партнера зі спілкування в професійному контексті шляхом виділення якостей, що сприяють або перешкоджають професійному спілкуванню, та уявлення про партнера зі спілкування за допомогою вправи "Відрекомендування партнера". Мета другого етапу тренінгу – удосконалити рефлексивні вміння, усвідомити власну роль в ситуаціях міжособистісної та професійної взаємодії, обґрунтувати власні дії, сформулювати вміння зосередитись на проблемі, предметі спілкування. Для досягнення цієї мети нами було застосовано модифікований варіант "Тренінгу творчої психотехніки", запропонований С.В.Гіппіусом, який містить вправи на розвиток робочого самопочуття та зібраності. Потім студентам було запропоновано індивідуально вирішити проблемну ситуацію міжособистісної взаємодії з наступним обговоренням у парах. Перед аудиторією потрібно було захистити варіант відповіді, запропонований партнером, і лише після цього було проведено загальну дискусію, завершенням якої стала "дискусія з приводу дискусії", тобто аналіз процесу обговорення у групі, ролі кожного учасника (і себе, і іншого) в ситуації спілкування. Наступним етапом було усвідомлення студентами сутності суб'єкт-суб'єктного спілкування. З цією метою до уваги студентів пропонувались міні-лекції з таких тем: "Вербальні та невербальні засоби спілкування", "Бар'єри у спілкуванні", "Активне слухання", "Ефективні способи зворотного зв'язку", "Використання "приспосовань" у спілкуванні" та виконувались різні вправи. Невербальні засоби спілкування розглядалися у зв'язку з труднощами усвідомлення та самоконтролю невербальної поведінки у спілкуванні. Активне опрацювання елементів невербальної поведінки проводилось за допомогою психогімнастичних вправ. Вдосконаленню рефлексивних умінь сприяло виконання

таких вправ як "Відображення" та "Рефлексивна самооцінка". Практичне опрацювання матеріалу з теми "Бар'єри у спілкуванні" було спрямовано на розвиток навичок виявлення та усунення комунікативних бар'єрів та проводилось за допомогою таких вправ, як, наприклад, "Чия проблема є більшою", "Вище за бар'єри". Далі студентам було запропоновано вирішення практичних завдань з теми "Активне слухання", які дозволяють усвідомити власні настанови та типові способи поведінки в різних ситуаціях, а також усвідомити те, як інші сприймають тебе як слухача, поглиблюють уявлення про існуючі способи ефективного слухання співрозмовника та формують у учасників мотивацію до необхідності оволодіння технологіями активного слухання. Вправа "Правила ефективного слухання" виконується в парах дозволяє оцінити себе в якості слухача та побачити себе очима співрозмовника. Матеріалом для відпрацювання прийомів та способів активного слухання слугували завдання, які отримали назву "Лотерейний квиток", "Зигзаг", "Струмочок", "Тюрма". Наступним кроком у роботі тренінгу було виконання вправ з використання "пристосувань" у спілкуванні та встановленні зворотного зв'язку. Після опрацювання вищезгаданих тем учасникам пропонувалось з використанням різних прийомів розіграти ситуації з їх майбутньої професійної діяльності, які найчастіше викликають складнощі у спілкуванні або пов'язані з сильними негативними почуттями та емоціями, які заздалегідь були підготовлені самими ж учасниками. Аналіз розіграних ситуацій передбачав аналіз позицій у спілкуванні – спрямованість на себе або на партнера по спілкуванню. Використання прийомів "зміна ролі", "монолог", "двійник", "дзеркало" та групове обговорення виконання завдання допомогли учасникам глибше усвідомити власне "я", "я" очима іншого та особливості партнера зі спілкування. Також, загальне обговорення було спрямоване на рефлексію власне процесу формування комунікативної компетентності (усвідомлення змін, що відбуваються). Наступний етап – рольова гра "Зустріч з партнерами", метою якої було формування готовності майбутніх фахівців з маркетингу до професійного спілкування. У ході рольової гри учасниками програвались такі аспекти спілкування як соціальна перцепція, атракція, самопрезентація, уміння встановлювати та підтримувати контакт, "пристосування" у спілкуванні, активне слухання, уміння вербальної та невербальної комунікації. Комунікативна поведінка учасників на різних етапах рольової гри аналізувалась за певними критеріями. Заключним етапом тренінгу були групова рефлексія та підведення підсумків роботи групи.

Висновки... Результати вимірювання рівнів комунікативної компетентності майбутніх фахівців з маркетингу показали, що запропонований тренінг сприяє оволодінню її компонентами.

Література

1. Андреева Г.М. Современная социальная психология. / Андреева Г.М. – М., 1981. – 361с.
2. Антипов Г.А. Философская рефлексия и природа идеального / А.Г. Антипов // Проблемы рефлексии. – Новосибирск: Изд-во «Наука», 1987. – С.20-26.
3. Баева О.А. Ораторское искусство и деловое общение / Баева О.А. – Минск: Новое знание, 2001. – 324 с.
4. Бодалев А.А. Личность и общение. Избранные труды / Бодалев А.А. – М.: Педагогика, 1983. – 271с.
5. Бороздина Г.В. Психология делового общения: Учебное пособие / Бороздина Г.В. – М.: ИНФРА-М, 1999. – 224с.
6. Голицын Г.А. Рефлексия как фактор развития / Голицын Г.А. // Проблемы рефлексии. – Новосибирск: Изд-во «Наука», 1987. – С.54-60.
7. Зак А.З Проблемы психологического изучения рефлексии / Зак А.З. // Исследование рече-мысли и рефлексии. – Алма-Ата, 1979. Вып.10. – С.6-13
8. Кулюткин Ю.Н. Рефлексивная регуляция мыслительных действий / Кулюткин Ю.Н. // Психологические исследования интеллектуальной деятельности. – М., 1979. – С.22-28.
9. Ломов Б.Ф. Проблемы общения в психологии / Ломов Б.Ф.// Проблемы общения в психологии. – М., 1981. – С.3-18.
10. Лушпаева Е.В. Развитие рефлексии в общении средствами социально-психологического тренинга: дис. ... канд.психол.наук: 19.00.05 / Лушпаева Елена Владимировна. – М., 1989. – 224 с.
11. Огурцов А.П. Альтернативные модели анализа сознания: рефлексия и понимание /Огурцов А.П.// Проблемы рефлексии. – Новосибирск: Изд-во «Наука», 1987. – С.13-19.
12. Педагогічний словник / □за ред. М.Д.Ярмаченка□. – К.: Педагогічна Думка, 2001. – 516 с.
13. Рефлексия в науке и обучении: Сб.науч.тр./ Отв.ред.И.С.Ладенко, О.А.Донських и др. – Новороссийск, 1989. – 184 с.
14. Савчин М., Студент М. Рефлексія як механізм вдосконалення професійної діяльності фахівця /Савчин М., Студент М. // Педагогіка і психологія професійної освіти. – 2002. – №2. – С.137-145.
15. Самоукина (Галкина) Н.В. Проблема психологических функций рефлексии в игровом обучении / Самоукина (Галкина)Н.В.// Игровое моделирование: методология и практика. – Новороссийск: Наука, 1987. – С.38-48.
16. Семенов И.Н., Степанов С.Ю., Новикова Е.Р. Типы и функции рефлексии в организации принятия решения оператором / Семенов И.Н., Степанов С.Ю., Новикова Е.Р. //Проблемы инженерной психологии. – Вып.2. – Л., 1984. – С.127-129.

17. Семенов И.Н., Степанов С.Ю. Психология рефлексии: проблемы и исследования / Семенов И.Н., Степанов С.Ю. // Вопросы психологии. – 1985. – №3. – С. 31-40.
18. Словарь практического психолога/ □ Сост. С.Ю. Головин □ – Минск: Харвест, 1997. – 800 с.
19. Тюков А.А. О путях описания психологических механизмов рефлексии / Тюков А.А. // Проблемы рефлексии. – Новосибирск: Изд-во «Наука», 1987. – С. 68-75.
20. Философский энциклопедический словарь / □ Редкол. С.С. Аверинцев, Э.А. Араб-Оглы, Л.Ф. Ильичёв и др. □ – 2-е изд. – М.: Сов. Энциклопедия, 1989. – 815с.
21. Философский энциклопедический словарь. – М.: ИНФРА-М, 2003. – 576с.
22. Хуторской А.В. Современная дидактика: Учебник для вузов. / Хуторской А.В. – СПб.: Питер, 2001. – 544 с.
23. Шепеленко Т.Л. Формирование коммуникативных умений студентов экономического университета в процессе изучения психолого-педагогических дисциплин: дис. ...канд. пед. наук: 13.00.04 / Шепеленко Татьяна Леонидовна – К., 1998. – 221с.
24. Щедровицкий Г.П. Коммуникация, деятельность, рефлексия // Исследования рече-мыслительной деятельности. – Алма-Ата, 1974. – С.12-28.

Анотація

У статті проаналізовано сутність поняття “рефлексія”, обґрунтовано доцільність та розкрито особливості застосування рефлексивного підходу до формування комунікативної компетентності майбутнього фахівця з маркетингу.

Аннотация

В статье проанализировано понятие “рефлексия”, обоснована необходимость и раскрыты особенности применения рефлексивного подхода к формированию коммуникативной компетентности будущего специалиста по маркетингу.

Summary

This article presents analysis of the concept “reflexion”, proves the necessity and discloses the peculiarities of adopting reflexive approach towards the process of prospective marketing specialists communication competence formation.

Подано до редакції 18.12.2009 р.

Рекомендовано до друку докт. пед. наук, проф. Савенковою Л.О.

□ 2009

Мозгальова Н.Г.

ІНСТРУМЕНТАЛЬНО-ВИКОНАВСЬКА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ: СУТНІСТЬ І БАЗОВІ ПОНЯТТЯ

Постановка проблеми у загальному вигляді... Актуальність проблеми підготовки висококваліфікованого творчого вчителя музики має на сучасному етапі розвитку національної системи освіти сталу тенденцію до зростання у зв'язку з інтегруванням України до європейського освітнього співтовариства. Методична підготовка вчителя, тобто теоретичні знання і практичні вміння відіграє одну з головних ролей у розвитку професійної майстерності і складає основу його успішної педагогічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми... Аналіз наукової літератури засвідчує, що проблема інструментально-виконавської підготовки вчителя музики частково та фрагментарно була поставлена у працях відомих педагогів і методистів минулих років – О. Апраксіної, Д. Кабалецького, Є. Куришева, О. Рудницької, Л. Хлебнікової та ін. Але, на сьогоднішній день у педагогічній науці відсутня чіткість щодо змісту поняття “інструментально-виконавська підготовка” вчителя музики.

Формулювання цілей статті... Тому метою статті стало розкриття змісту поняття “інструментально-виконавська підготовка” для подальшого його використання в повсякденній педагогічній практиці.

Виклад основного матеріалу дослідження... Різноманітність поглядів на сутність інструментально-виконавської підготовки в сучасних умовах є результатом поширення та недостатньої обґрунтованості введення нових понять у педагогіку мистецтва. На думку Л. Ващенко “термінологічну невизначеність значною мірою спричиняє нестримний характер інформаційних потоків: через канали мережі Інтернет, доступність зарубіжних